

Arkeologisk utredning

DALSLUND–HÖKMORA

järnvägsutbyggnad i Folkärna socken i Avesta kommun, Dalarnas län och Karbennings socken i Norbergs kommun, Västmanlands län

Arkeologisk rapport 2022:6

Lee Widegren Lundin

Arkeologisk utredning

DALSLUND–HÖKMORA

järnvägsutbyggnad i Folkärna socken i Avesta kommun, Dalarnas län och Karbennings socken i Norbergs kommun, Västmanlands län

Lee Widegren Lundin

Dalarnas museum

Arkeologisk rapport 2022:6

Renritning: Lee Widegren Lundin

Form: Eva Carlsson

Framsida: Gränsskylt Dalarna-Västmanland invid järnvägen, från väst. Foto: Lee Widegren Lundin.

Rapporten finns på Dalarnas museums hemsida och i Forsök

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY

Fastighetskartan: © Lantmäteriet.

Terrängkartan: Lantmäteriet (CC0)

Tryck: Dalarnas museum, Falun, 2022

ISSN 1400-8815

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Syfte	6
Metod	6
Kart-, arkiv- och litteraturstudier	6
Fältinventering	6
Antikvarisk sammanställning	7
Fornlämningsmiljö.....	7
Topografi och naturmiljö.....	9
Antikvarisk bakgrund	10
Kulturhistorisk bakgrund.....	10
Resultat	11
Kart- och arkivstudier	11
Fältinventering	11
Slutsatser och utvärdering.....	16
Referenser.....	18
Arkiv	19
Tekniska och administrativa uppgifter	19
Bilaga 1, Nyregistrerade lämningar	21

Karta över Dalarna. Utredningsområdet berörde Folkärna socken i Dalarna och Karbenning socken i Västmanland. Det inramade området motsvarar figur 1.

Sammanfattning

Dalarnas museum har genomfört en arkeologisk utredning längs järnvägen mellan Dalslund i Avesta kommun, Dalarnas län, och Hökmora i Norbergs kommun, Västmanlands län. Utredningen bestod av kart- och arkivstudier samt fältinventering. Utredningsområdet var ungefär 110 hektar stort. Sexton lämningar påträffades varav två möjligen motsvarar lämningar tidigare registrerade i Skogens pärlor.

De nya lämningarna utgjordes av flera skogsbrukslämningar i form av kolbottnar, varav några med kolarkoja/spisröse, ett gruvområde, ett gränsmärke, en lägenhetsbebyggelse, två husgrunder i form av jordkällare och kojgrund, tre färdvägar och en fornlämningsliknande lämning i form av en grävd grop. Två av lämningarna har klassats som *fornlämning*, en som *möjlig fornlämning*

Figur 1. Utdrag ur terrängkartan. Utredningsområdet återfinns inom den blå markeringen. Skala 1:250 000.

och resterande som *övrig kulturhistorisk lämning*.

Dalarnas museum föreslår delundersökningar och dateringar av de kolningsanläggningar som berörs av järnvägens utbyggnad. Om gruvområdet kommer beröras av utbyggnaden av järnvägen bör lämningen dokumenteras mer noggrant.

Inledning

Dalarnas museum har genomfört en utredning, etapp 1, längs järnvägen söder om Krylbo i Avesta kommun. Utredningen omfattar ett område om 100 meter på var sida om järnvägsspåret som sträcker sig från Dalslund, Avesta kommun, söderut till Hökmora, Norbergs kommun (figur 1). Trafikverket planerar där att bygga ett nytt järnvägsspår parallellt med det befintliga. Inga lämningar fanns registrerade i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister (KMR) sedan innan. Däremot fanns två kulturhistoriska lämningar registrerade i Skogsstyrelsens Skogens pärlor. Fältarbetet gjordes i april 2022. Beslut om utredningen togs av Länsstyrelsen i Västmanlands län (dnr 431-5174-2021) och beställare av arbetet var Trafikverket.

Syfte

Syftet med den arkeologiska utredningen var att ta reda på om fornlämningar skulle beröras av det planerade arbetsföretaget. Utredningen skulle preliminärt avgränsa nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet. Resultaten från utredningen skulle kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten skulle också kunna användas som underlag i företagarens planering.

Metod

Kart-, arkiv- och litteraturstudier

En översiktlig kartstudie gjordes före fältarbetet, för att kunna ringa in specifika områden. En mer genomgående kart- och arkivstudie gjordes i rapportfasen. Det innebar att relevanta källor i form av kartor, digitala arkiv och litteratur gick igenom.

Fältinventering

Fältinventeringen skedde utifrån gängse metod vilket innebar att terrängen i utredningsområdet granskades till fots. Ambitionsnivån var att hela området skulle gås över, men vissa områden som till exempel större våt- och sankområden prioriterades bort. Lämningarna registrerades först i Riksantikvarieämbetets mobilapplikation Fältreg för att sedan kompletteras och färdigregistreras i Fornreg.

Utredningsområdet bestod till största delen av skogsmark. Blöta myrar och sankmark har inte inventerats. Torrare sankmarker och utdikade myrar har endast inventerats översiktligt. Skogen var tät, bitvis dikad och gallrad och där förekom enstaka hyggen. Längst i söder fanns tomt- och åkermark.

Figur 2. Gränsskylt Dalarna-Västmanland invid järnvägen, från syd. Foto: Lee Widegren Lundin.

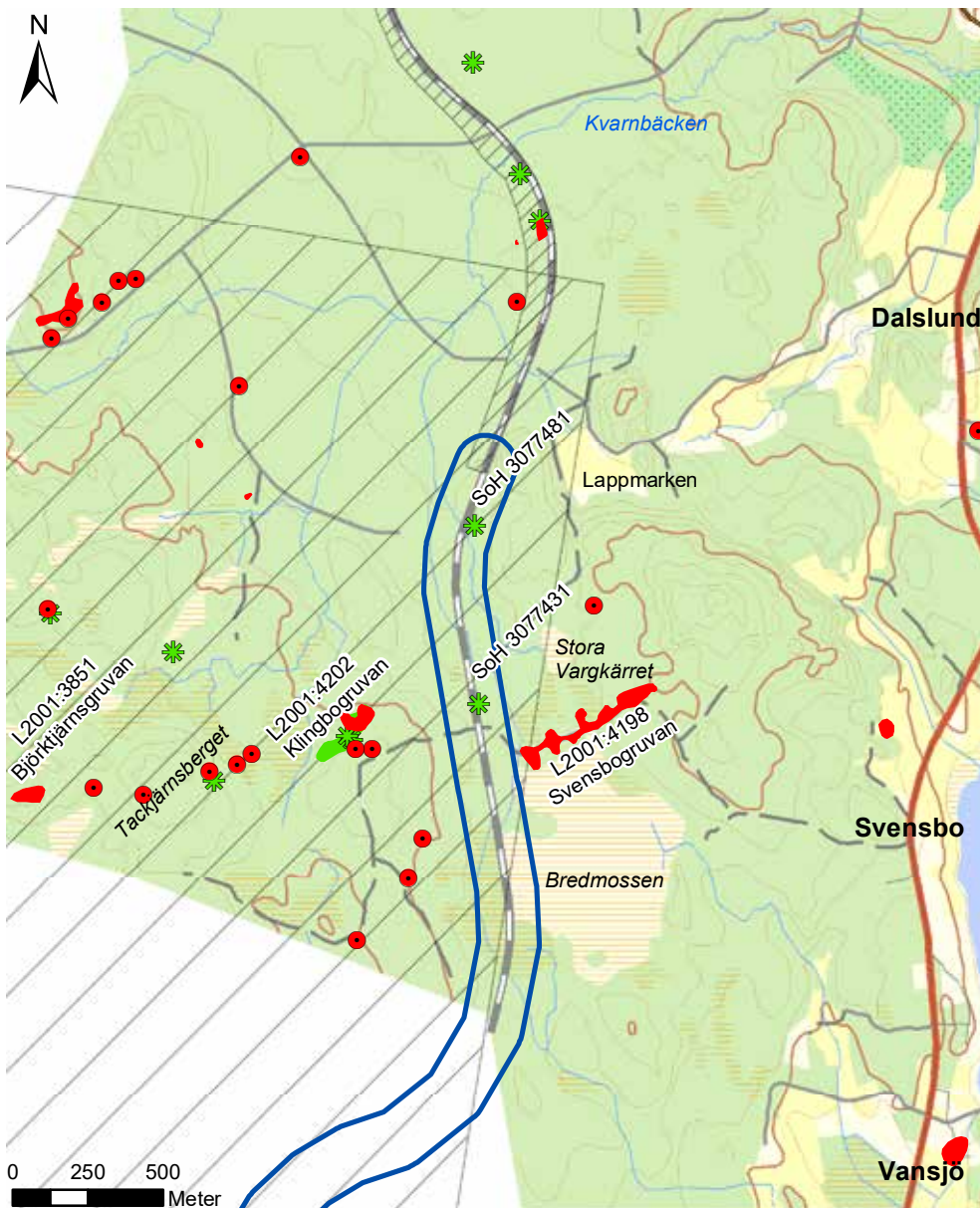
I och med att järnvägen låg i mitten av utredningsområdet var det en avlång sträcka intill spåret som endast bitvis inventerades översiktligt då området var påverkat av banvallen och anläggandet av järnvägen. Marken var dessutom täckt med kapad sly så det var svårt att se eventuella avvikelser i marken. I detta område fanns bitvis trästolpar till ett äldre stängsel längs med järnvägen.

Antikvarisk sammanställning

Fornlämningsmiljö

Utredningsområdet följde befintlig järnväg cirka 5,5 kilometer söderut från Dalslund, Folkärna socken, och vidare mot sydväst där järnvägen passerar länsgränsen mellan Dalarna och Västmanland, fram till Hökmora, Karbenings socken (figur 2). Inga kända lämningar fanns registrerade i KMR inom utredningsområdet före inventeringen. I det närliggande landskapet fanns främst lämningar av gruvor och gruvområden samt skogsbrukslämningar i form av kolningsanläggningar. Gränsmärken har tidigare registrerats utmed länsgränsen.

Två kulturhistoriska lämningar fanns registrerade i Skogens pärlor inom utredningsområdet. En husgrund (SoH 3077431) med möjliga inslag av betong och förekomst av kulturväxter. Den andra var en uppgift om husgrund, vilken inte tidigare kunnat kontrolleras i fält (SoH 3077481). Uppgiften kommer från generalstabskartan Hedemorabladet 1894 (J243-90-1), då det ska ha funnits ett hus i området.

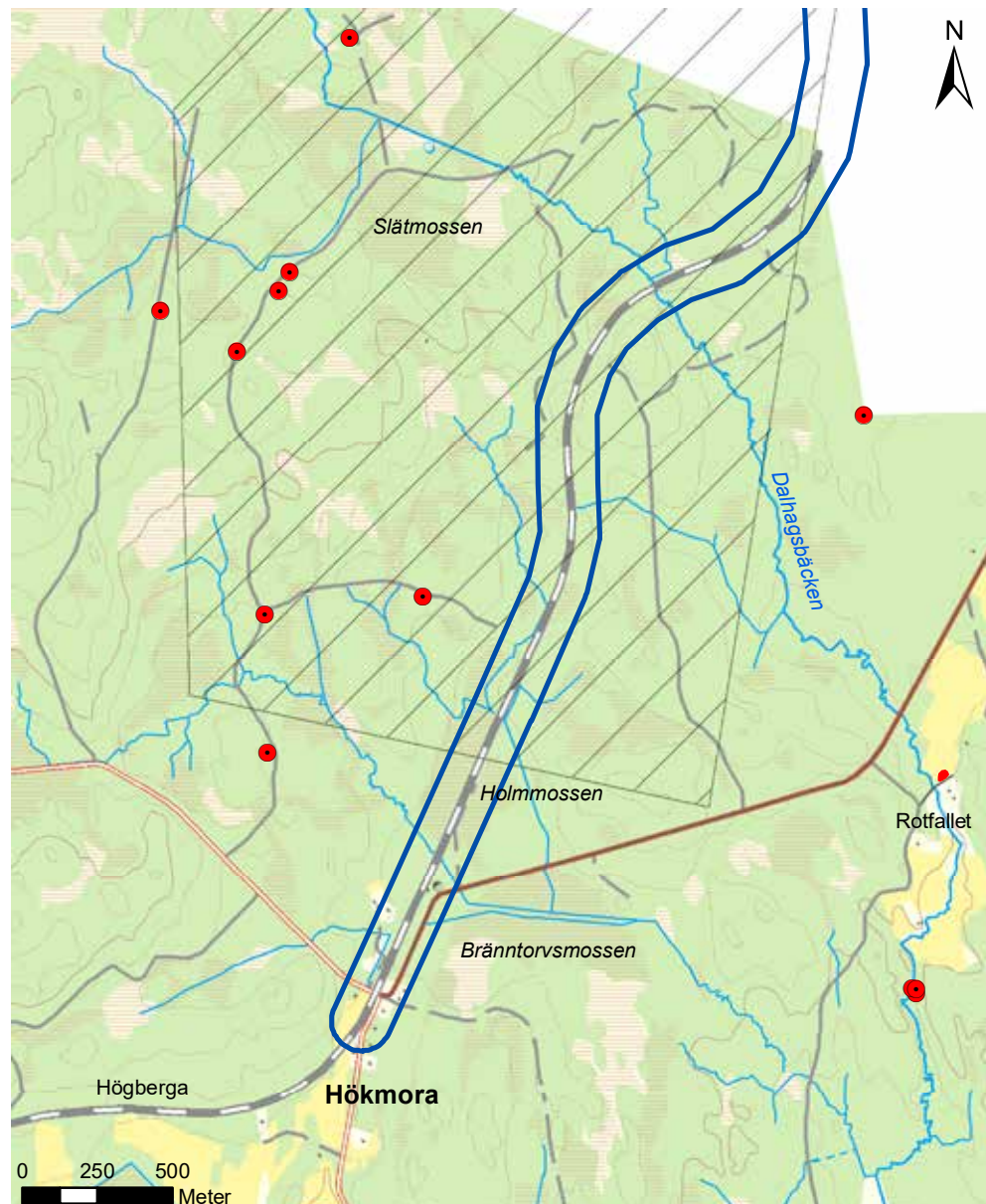

Figur 3. Utdrag ur terrängkartan, Dalarna. Lämningar från KMR markerat med rött, Skogens pärlor i grönt, tidigare undersökningsområden skrafferade. Skala 1:25 000.

Norra halvan av utredningsområdet (figur 3) passerade igenom ett östvästligt stråk med gruvor belägna 100–800 meter norr om länsgränsen: Björktjärnsgruvan (L2001:3851), Klingbogruvan (L2001:4202) och Svensbogruvorna (L2001:4198). Gruvorna beskrivs mer i detalj i rapporten *Malmer, industriella mineral och bergarter i Dalarnas län* (Ripa et al 2015). Rapporten nämner även ett kvartsbrott (finns ej i KMR) på norra sidan av Tackjärnsberget som ligger mellan Björktjärnsgruvan och Klingbogruvan.

Klingbogruvan med gruvområde var utmärkt som "jern-grufva" på kartan för laga skifte år 1850 (20-FOL-151). Andra belägg förlägger verksamhetstiden till 1874–76 och 1893–1907 varefter Klingbogruvorna lades ned. Den djupaste gruvan var bruten till 109,4 meters djup. Svensbogruvorna bröts 1873 och 1879–1890 (Ripa et al 2015: 681–682).

I norra halvan av Karbenning socken finns lämningar av boplatser, fyndplatser och dammvallar, särskilt kring Hökmora (figur 4), Olsbenning, Vallsjöbo och Stora Klingbo. Det finns även lämningar av hyttor och träindustri.

Figur 4. Utdrag ur terrängkartan, Västmanland. Lämningar från KMR markerat med rött, Skogens pärlor i grönt, tidigare undersökningsområden skrafferade. Skala 1:25 000.

I skogsområdena norrut finns främst skogsbrukslämningar, kolningsanläggningar, enstaka färdvägar samt väg- och gränsmärken. I norra delen av Karbenning socken ligger även hyttområdet Lapphyttan som har undersökts arkeologiskt.

Topografi och naturmiljö

Utredningsområdet låg i ett skogsområde med övervägande barrskog. Skogen var tät, bitvis dikad och gallrad, med förekomst av enstaka hyggen. Marken var till stor del sank och flera mossar och kärr sträckte sig genom utredningsområdet. Längst i söder fanns tomt- och odlingsmark. Höjden över havet var inom utredningsområdet mellan 105 och 125 meter.

Berggrunden i närområdet bestod till största del av gnejs och granit. Detta till skillnad från Garpenbergs- och Norbergsområdet som är malmrika.

På jordartskartan kunde man se att utredningsområdet låg mellan två områden där marken bestod av glacial lera och silt. Marken inom utredningsområdet bestod framför allt av morän med inslag av mossetorv. På enstaka ställen syntes berg i dagen.

Folkarebygden hör i huvudsak till det mellansvenska låglandet och är präglad av Dalälven som rinner genom samtliga socknar. Nästan alla sjöar i området avrinner till Dalälven. Efter inlandsisens avsmältning, när havet nådde sin högsta nivå, låg området cirka 185 – 200 m.ö.h. Det aktuella utredningsområdet täktes då av Yoldiahavet med ett fåtal små öar. Ungefär 7500 f.Kr. och några tusental år framåt låg vattennivån 130 m.ö.h. och Ancylussjön hade bildats. Mellan 6000 och 3000 f.Kr. var Folkarebygden ett skärgårdslandskap (Amréus 1991). Ungefär vid den tiden blev det teoretiskt möjligt att bosätta sig i det aktuella utredningsområdet.

Antikvarisk bakgrund

Tidigare har arkeologiska utredningar gjorts i närområdet. Omedelbart norr om det aktuella området genomförde Dalarnas museum 2021 en utredning etapp 1 upp till Krylbo bangård. Trafikverket planerade att bygga ett nytt järnvägsspår parallellt med det befintliga (Svenman 2021a). I samband med den dokumenterades och registrerades tre övriga kulturhistoriska lämningar i KMR: en resmila (L2021:2429), en resmila med kolarkojgrund (L2021:2446) och en gårdstomt (L2021:2428) i form av en banvaktarstuga som uppfördes i samband med att järnvägen anlades i slutet på 1800-talet.

Dalarnas museum genomförde samtidigt en utredning för en planerad vägsträcka, Lerbäcksleden, från väg 68 till Krylbo (Svenman 2021b). Den östra halvan av den utredningssträckan gick parallellt och delvis överlappade utredningsområdet längs med järnvägen. Sex övriga kulturhistoriska lämningar dokumenterades och registrerades i KMR: fyra kolbottnar varav två med kolarkoja (L2021:2349, L2021:2332, L2021:2333, L2021:2368) och två gränsmärken (L2021:2331, L2021:2529).

En stor del av det aktuella utredningsområdet överlappas av en utredning etapp 1 och 2 med fokus på stenåldersboplatser som Stiftelsen Kulturmiljövård genomfört (Holm & Runesson 2021). Vid första etappen valdes nio potentiella lägen för stenåldersboplatser ut och vid andra etappen undersöktes boplatslägena genom sökschaktning. Inga fynd eller anläggningar påträffades dock i något av schakten.

Kulturhistorisk bakgrund

Järnvägssträckan inom utredningsområdet är en del av stambanan mellan Krylbo och Göteborg. Den började byggas 1898 och invigdes för allmänheten år 1900 (Jensen 2019; Isacson 2019).

Skogen norr om Svensbogruvorna har varit del av Bjurfors kronopark, ett omfattande område som år 1911 var intill 6 660 hektar, varav 4648 hektar bestod av skogsmark. Statliga Domänverket köpte in kronoparken från Svanå bruk år 1894. Tidigare hade skogen använts främst för järnframställning. Bjurfors kronopark användes som skogsskola och övningspark för Skogsinstitutet fram till 1960-talet. Man fokuserade inledningsvis på skogsodling och senare på dikning och gallring (Prestberg 2020: 25–28; Lundberg 1952).

Direkt öst om norra änden av undersökningsområdet låg ett område som benämns "Lappmarken", vilket skulle kunna indikera att det finns samiska lämningar i området. I ortsnamnsregistret kan man läsa att härledningen är

okänd och "kanhända bodde det lappar där". Dalarnas museum har tidigare gjort specialinventeringar riktade mot samiska lämningar inom ett forskningsprojekt vid namn *Det delade landet*. Då har man utifrån kart- och arkivstudier valt ut områden som skulle kunna indikera att samer vistats i området (se exempelvis Bennström & Wehlin 2020).

Resultat

Kart- och arkivstudier

Landskapet runt utredningsområdet har i historisk tid främst bestått av skogsmark med många mossar och fläckvis med mindre områden av ängs-, betes- och odlingsmark. Inom utredningsområdet rörde det främst landskapet kring Hökmora.

De förberedande kartstudierna indikerade några få lämningar i form av gränsrösen och en väg. På storskifteskartan för Hökmora från 1797 (19-KAR-39) fanns gränsrösen markerade på platser där utredningsområdet passerade. På storskifteskartan över Svensbo 1815 (20-FOL-113 och U11-68:1) syntes en väg där länsgränsen mellan Västmanland och Dalarna ändrade riktning inom utredningsområdet, från OSO till SSO. Invid den vägen beskrevs ett "gaturöse" i samma storskifteshandling. Röset hade två stenarmar mot nordväst och sydost och låg invid en gammal väg. Röset låg på samma plats som hörnet av läns- och sockengränsen. Gränsen mot Karbennings socken var utmärkt i nedre vänstra kanten på exproprieringskartan från 1897 (20-JVG-XV:1) som visar delsträckan inom Folkärna socken för stambanan mellan Krylbo och Örebro. Hörnet på sockengränsen, och därmed även länsgränsen, ska ha legat direkt norr om banområdet. Samtliga lämningar påträffades utom det sistnämnda röset, se nedan.

På terrängskuggningskartan kunde några formationer som liknade kolbottnar, en halv väg och gropar iakttas.

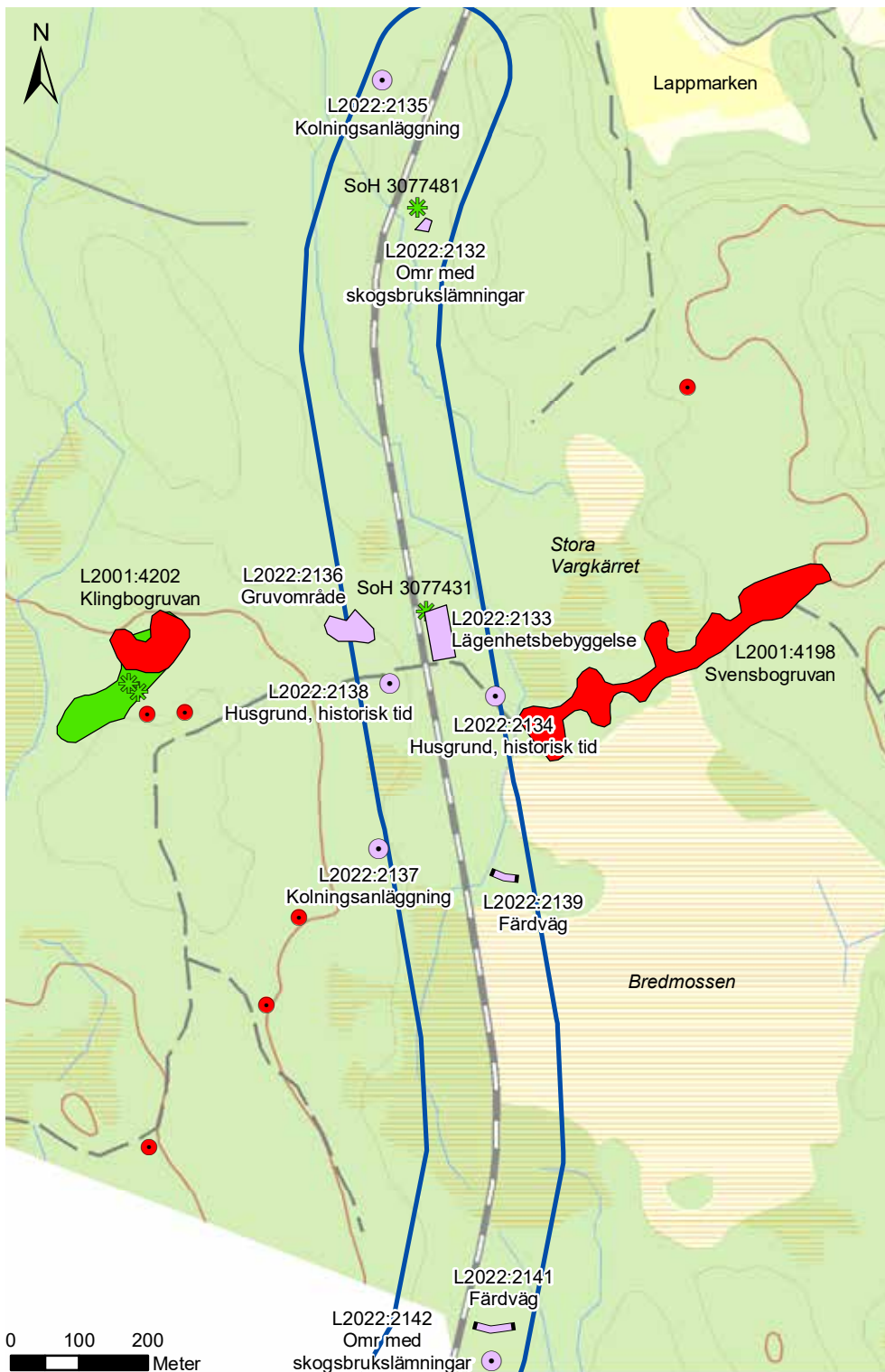
På ekonomiska kartan från 1965 (J133-12G2e65) syntes i Bredmossen vid Svensbo en numera nedlagd torvströindustri, vilken delvis berörde utredningsområdet. Den syntes även väldigt tydligt på terrängskuggningskartan. Enligt gängse praxis dokumenterades den inte då den fanns utmärkt på ekonomiska kartan.

Höjdkurvor och jordartskartan har studerats och resultatet beskrevs i avsnittet om topografi och naturmiljö ovan. Höjden över havet var cirka 105–125 meter.

Två partier bedömdes med viss reservation vara intressanta med tanke på stenålderslämningar. Bedömningen gjordes utifrån dessa platsers nivå över havet och jordartskartan information om ett enstaka sandigare område. Vid inventering efter skogsbranden 2014, cirka en mil söder om utredningsområdet, påträffades boplatser och fyndplatser främst intill 105 m.ö.h. (Färjare 2016) varför den höjden bedömdes intressant inom ramen för den aktuella utredningen. Bearbetad kvarts har hittats på tre ställen öster om utredningsområdet (L2001:3768, L2001:3767, L2001:9021).

Fältinventering

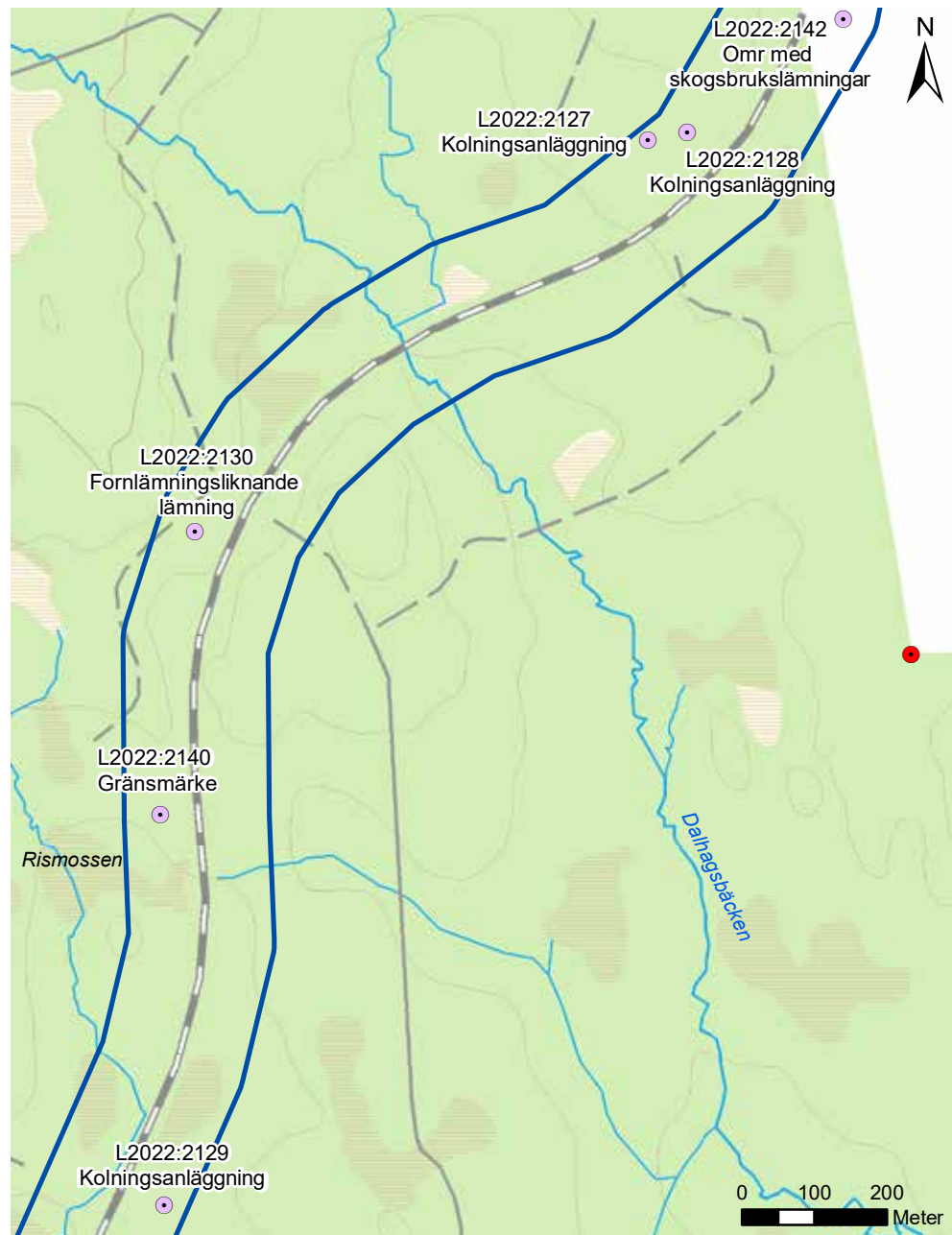
Sammanlagt noterades 16 lämningar. De återfinns på kartorna figur 5, 6 och 8, i tabell figur 7 och utförligare beskrivna i bilaga 1.

Figur 5. Utdrag ur terrängkartan, Dalarna, med de nyregistrerade lämningarna markerade i lila. Undersökningsområdet markerat med blått, lämningar från KMR med rött och Skogens pärlor i grönt. Skala 1:10 000.

Bebyggelse

De båda lämningarna som fanns registrerade i Skogens pärlor besöktes. De var belägna i områdets norra del. Uppgift om husgrund (SoH 3077481), motsvarades möjligtvis av en kolbotten med kolarkoja som påträffades vid inventering på den plats som Skogens pärlor angav och som syntes på generalstabskartan.

Figur 6. Utdrag ur terrängkartan, Västmanland, med de nyregistrerade lämningarna markerade. Skala 1:10 000.

Lämningen är registrerad som område med skogsbrukslämningar i KMR, L2022:2132. Inga andra konstruktioner kunde iakttas på plats.

Vid husgrunden, SoH 3077431, påträffades två grunder, en brunn och en terrassering. De registrerades som lägenhetsbebyggelse i KMR, L2022:2133. Ett hundratal meter sydost om lägenhetsbebyggelsen påträffades en jordkällare, L2022:2134. Sydväst om lägenhetsbebyggelsen påträffades en kojgrund av sten byggd mot ett flyttblock, L2022:2138. Den gick inte att säkert koppla till någon särskild aktivitet.

Gruvområde

Ungefär 250 meter väst om utredningsområdet låg Klingbogruvan och 15 meter öst om utredningsområdet Svensbogruvans västra ände, de är sedan tidigare registrerade i KMR, L2001:4202 och L2001:4198. Mitt emellan dem

Typ	Figur	Antikvarisk bedömning	Lämning KMR
Kolningsanläggning	6	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2127
Kolningsanläggning	6	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2128
Kolningsanläggning	6	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2129
Fornlämningsliknande lämning	6	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2130
Färdväg	8, 10	Fornlämning	L2022:2131
Område med skogsbrukslämningar	5	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2132
Lägenhetsbebyggelse	5	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2133
Husgrund, historisk tid	5	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2134
Kolningsanläggning	5	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2135
Gruvområde	5	Möjlig fornlämning	L2022:2136
Kolningsanläggning	5	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2137
Husgrund, historisk tid	5	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2138
Färdväg	5	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2139
Gränsmärke	6, 9	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2140
Färdväg	5	Fornlämning	L2022:2141
Område med skogsbrukslämningar	5, 6	Övrig kulturhistorisk lämning	L2022:2142

Figur 7. Sammanställning av dokumenterade lämningar.

påträffades i västra kanten av utredningsområdet ett gruvområde som innehöll två gruvhål, tre skärpningar och minst sex gråbergsvarp. Området dokumenterades och registrerades i KMR, L2022:2136.

Skogsbruk

Flera av de påträffade lämningarna utgjordes av skogsbrukslämningar. Utöver den kolbotten som nämndes ovan påträffades sex lämningar av kolbottnar från resmilor, varav en med konstaterad kojgrund med spisröse och fyra med eventuell kojgrund/spisröse. De har registrerats som kolningsanläggningar och område med skogsbrukslämningar: L2022:2127, L2022:2128, L2022:2129, L2022:2135, L2022:2137, L2022:2142.

Vägar

Tre färdvägar påträffades under inventeringen. En av dem, L2022:2141, utgjordes av en hålväg vid länsgränsen. Den har blivit avskuren på grund av järnvägens dragning. En annan färdväg påträffades i områdets södra del och utgjordes av en vägbank med tydlig kant av natursten, L2022:2131 (figur 8). En tredje väg påträffades vid norra kanten till Bredmossen, L2022:2139.

Gränsmärken

Ett gränsmärke påträffades norr om Rismossen, L2022:2140. Det fanns utritat på storskifteskartan från 1797 och var namngivet som "Rissossröret" (figur 9).

Det gränsröse som beskrevs på storskifteskartan över Svensbo by 1815 söktes vid haket i länsgränsen, men påträffades inte. Vid den platsen fanns en täktgrop, så gränsröset var sannolikt borttaget i samband med täkten eller järnvägsbyggnationen.

Övriga lämningar

En fornlämningsliknande lämning som utgjordes av en grävd grop med stenar i kanterna påträffades, sannolikt är det en täktgrop, L2022:2130. I övrigt har inte sand-, grus- eller stentäkter dokumenterats.

Det fanns två partier som med viss reservation bedömdes vara intressanta med tanke på stenålderslämningar. Bedömningen gjordes utifrån nivå över havet och jordartskartan. Dock gick inga uppenbara lägen, exempelvis äldre strandplan, för möjliga stenåldersboplatser att iaktta inom utredningsområdet.

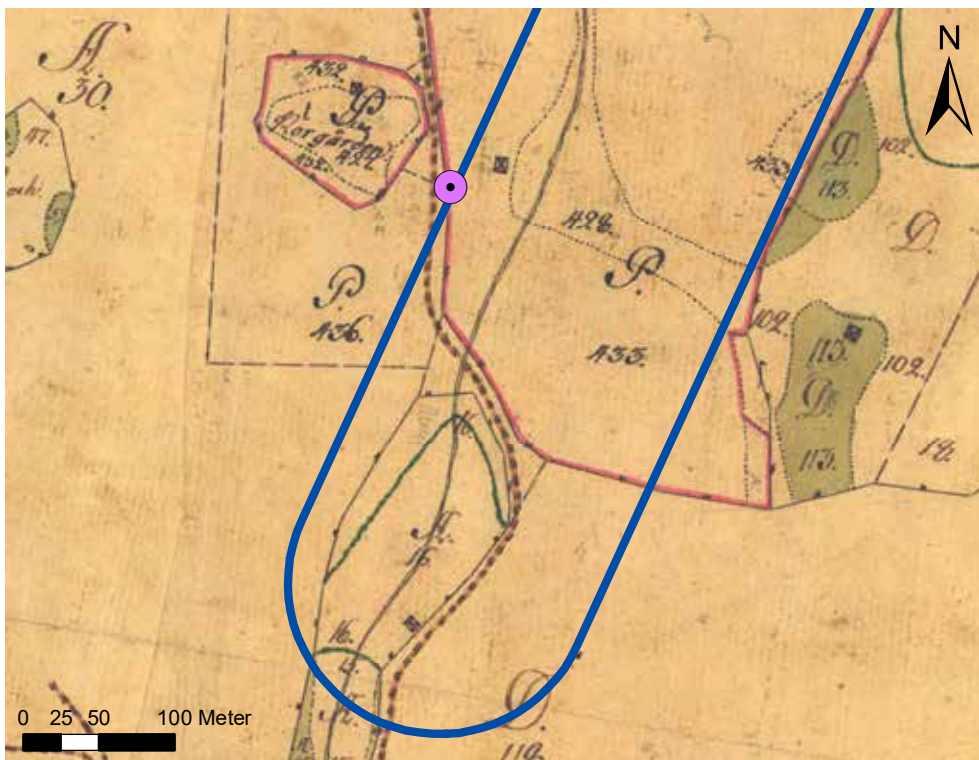
Eftersom det låg ett berg direkt öster om utredningsområdet vid Lapp-

Figur 8. Utdrag ur terrängkartan, Västmanland, med den nyregistrerade färdvägen markerad. Skala 1:10 000.

Figur 9. Utdrag ur storskifteskartan från 1797 över Hökmora. Gränsröret "Rismossröret" L2022:2140 är markerat med lila punkt. Skala 1:2500.

Figur 10. Utdrag ur storskifteskartan från 1797 över Hökmora. Den lila punkten markerar den plats där del av vägen påträffades, L2022:2131. Skala 1:5000.

marken gick berget över för att se om samiska lämningar fanns, dock kunde inga lämningar iaktas.

Slutsatser och utvärdering

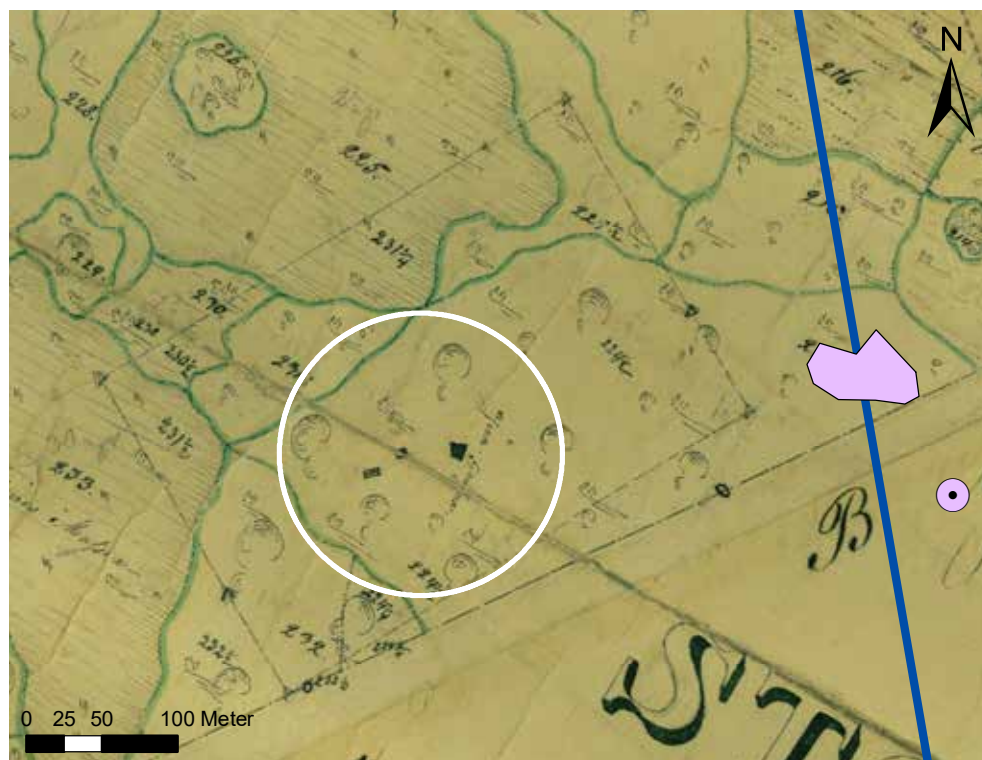
Av de 16 noterade lämningarna bedömdes två vara fornlämningar, en möjlig fornlämning och 13 övrig kulturhistorisk lämning, se tabell figur 7.

Två av de påträffade färdvägarna bedömdes vara *fornlämningar* då de fanns belagda på kartor äldre än 1850. Fornlämningarna utgörs av färdvägarna L2022:2131 och L2022:2141 som syntes på storskifteskartan från 1797 över Hökmora (figur 10) respektive storskifteskartan från 1815 över Svensbo. Ytterligare en väg påträffades, L2022:2139, men då den inte fanns med på någon äldre karta har den klassats som *övrig kulturhistorisk lämning*.

Eftersom Klingbogruvan med gruvområde, L2001:4202, var utmärkt som "jern-grufva" på kartan för laga skifte år 1850 (20-FOL-151) med redan upptagna gruvhål (figur 11) har lämningen klassificerats om till fornlämning i KMR. Det är därför möjligt att det närliggande nyregistrerade gruvområdet, L2022:2136, kan ha en liknande datering och har därför klassificerats som en möjlig fornlämning i KMR. Det nyregistrerade gruvområdet har dock inte identifierats på någon karta.

Skogsbrukslämningarna i form av kolningsanläggningar har tillsammans med husgrunder, den fornlämningsliknande lämningen och lägenhetsbebyggelsen registrerats som *övrig kulturhistorisk lämning* i KMR.

Flera av de registrerade skogsbrukslämningarna utgjordes av typen kolbottnar. Kolbottnar är den vanligast förekommande lämningstypen i skogsmark. Trots detta är få undersökta och kunskapen begränsad vad det gäller kronologi, regionala skillnader, teknisk utveckling, med mera. Tidigare var

Figur 11. Utdrag ur Laga skifte 1850 för Stora och Lilla Åvesta. Klingbogruvans gruvhål markerat inom vit cirkel. På kartan står det "jern-grufva". Det nyregistrerade gruvområdet markerat till höger. Skala 1:5000.

praxis att liggmilor klassades som fast fornlämning, men då man kunnat konstatera att både ligg- och resmilor använts in på 1900-talet har detta ändrats (Hennius 2019).

Av husgrunderna som var registrerade i Skogens pärlor kunde den ena, uppgift om husgrund, SoH 3077481, inte bekräftas säkert, men en kolbotten med kolarkoja påträffades vid den platsen som fanns registrerad i Skogens pärlor. Den andra husgrunden, SoH 3077431 kunde bekräftas i fält och har registrerats som lägenhetsbebyggelse i KMR. Lägenhetsbebyggelsen, L2022:2133, kunde identifieras på en avsöndringskarta från 1917 (20-FOL-1785) med sin norra gräns mot Bjurfors kronopark. Kungliga Järnvägsstyrelsen köpte vid årsskiftet 1917–1918 mark i Svensbo som skulle användas till banvaktarstuga. Tomten med byggnader syntes därför inte på den tidigare expropriationskartan från 1897.

Inga platser som ansågs ha potential som stenåldersboplatser påträffades. En stor del av undersökningsområdet omfattades av ett tidigare undersökningsområde från när Stiftelsen Kulturmiljövård gjorde en särskild utredning med syfte att lokalisera stenåldersboplatser. Där hade man inte pekat ut något område i närheten till järnvägen som intressant med hänsyn till stenålder. Av de bättre lägena väster om det aktuella utredningsområdet som sökschaktades påträffades dock inget av antikvariskt intresse (Holm & Runesson 2021).

Inga spår eller lämningar som säkert kan knytas till samisk kultur påträffades i norra delen av undersökningsområdet i närheten av Lappmarken.

Utvärdering

Om gruvområdet kommer beröras av planerad järnvägsutbyggnad bör lämningen dokumenteras mer noggrant. Dalarnas museum föreslår även delundersökningar och dateringar av kolningsanläggningarna som kan

komma att beröras av järnvägens utbyggnad. Det skulle bidra till relevant kunskapsuppbyggnad med hänsyn till den omfattande historiska järnframställningen i området.

Referenser

- Amréus, L. 1991. *Den andra boplatssstrukturen. Östmellansvenskt mesolitikum i sydöstra Dalarna*. Uppsats C/20p. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.
- Bennström, G. & Wehlin, J. 2020. *Arkeologisk inventering, sockenlappssystemets rötter i Falun och Svärdsjö. En del av projektet: Det delade landet. Samisk historia och mångkulturalitet före det moderna*. Dalarnas museum arkivrapport dnr 162/19.
- Färjare, A. 2016. *Säljägarnas kust. Stenåldersinventering av 2014 års brandområde*. Med bidrag av Roger Wikell. Länsstyrelsens rapportserie, Rapport 2016:7.
- Hennius, A. 2019. *Spår av kolning - Arkeologiskt kunskapsunderlag och forskningsöversikt*. Riksantikvarieämbetet. FoU rapport.
- Holm, J. & Runesson, H. 2021. *Vindkraftpark Målarberget. Tre arkeologiska utredningar. Bjurfors, Gäsjö, Hökmora m.fl. Norbergs, Karbennings, Färnebo och Folkärna socknar. Norbergs och Avesta kommuner Västmanlands och Dalarnas län. Västmanland och Dalarna*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2021:6.
- Isacson, M. 2019. "Järnvägar". I: Jensen, R. (red.) *Folkareboken. En tidsresa genom Avesta, By Folkärna, Grytnäs*.
- Jensen, R. 2019. "Vad är Folkare?" I: Jensen, R. (red.) *Folkareboken. En tidsresa genom Avesta, By Folkärna, Grytnäs*.
- Lundberg, G. 1952. *Skogsdikningarna på Bjurfors kronopark: En sammanfattning av resultat och erfarenheter*. Kungliga Skogshögskolans skrifter. Nr. 8. 1952.
- Prestberg, T. 2020. *1900-talets skogsbruk i kronoparkskogar – En skogshistorisk studie om Häckren och Bjurfors kronoparker*. Examensarbete. Sveriges lantbruksuniversitet, SLU. Fakulteten för skogsvetenskap. Umeå.
- Ripa, M. et al. 2015. *Malmer, industriella mineral och bergarter i Dalarnas län*. SGU Sveriges geologiska undersökning. Rapporter och meddelanden 139. Del 3.
- Svenman, E. 2021a. *Arkeologisk utredning Krylbo bangård, dubbelspårsutbyggnad, Folkärna socken, Avesta kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2021:5.
- Svenman, E. 2021b. *Arkeologisk utredning, Lerbäcksleden, ny vägsträckning mellan Krylbo och Avesta, Folkärna socken, Avesta kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2021:6.

Arkiv

KMR, Kulturmiljöregistret, Fornsök, <https://app.raa.se/open/fornsok/>

LMV, Lantmäteriet, <https://www.lantmateriet.se/historiskakartor>

Lantmäterimyndigheterna:

Storskifteskartan 1797, Hökmora, akt 19-KAR-39

Storskifteskartan 1815, Svensbo, akt 20-FOL-113

Laga skifte, 1850, Stora och Lilla Åvesta, akt 20-FOL-151

Arealavmätning, Expropriation 1897, akt 20-JVG-XV:1

Avsöndring 1917, Svensbo, akt 20-FOL-1785

Lantmäteristyrelsen:

Storskifteskartan 1815, Svensbo, akt U11-68:1

Rikets allmänna kartverk:

Generalstabskartan 1984, Hedemora 90–1, akt J243-90-1

Ekonomiska kartan 1965, akt J133-12G2e65

Skogsstyrelsen, Skogens pärlor, <https://www.skogsstyrelsen.se/skogensparlor>

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer: 431-5174-2021

Fornreg, uppdragsnummer: 202101457

Socken: Folkärna (Dalarna)

Karbenning (Västmanland)

Fornreg, lämningsnummer: L2022:2127–2142 (16 lämningar)

Koordinater, SV: N 6660818

(SWEREF99 TM) E 565181

Höjd (RH 2000): 105 – 125 m.ö.h.

Inmätning: GPS

Utförandetid: 2022-04-19 – 2022-04-20

2022-04-25 – 2022-04-26

Total yta: 1101773

DM projektnummer: 1804

DM diarienummer: 201/21

DM fotoaccesion: DM ARK1804

Arkeologisk personal: Greger Bennström,
Lee Widegren Lundin

Projektansvarig: Emelie Svenman

Inga fynd tillvaratogs.

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum.

Analogt material: utskrivna foton, m.m.

Digitalt material: shapefiler, digitala foton (40) m.m.

L2022:2132

Område med skogsbrukslämningar

Område med kolningsanläggningar, 20x12 m (N-S).

Kolbotten obestämd, oregelbunden form, ca 10x8 m (N-S) och 0,5 m h i V. Stybbdike i Ö, 8 m l, 1 m br och 0,3–0,4 m dj. Beväxt med två granar, en björk och en sälg.

9 m V om kolbotten: Kojgrund 4x3 m (NV-SÖ). Väggvallar av kolstybb, 1 m b och 0,3 m h. Spisröse i NV 1,8 m diam och 0,5 m h bestående av 0,2–0,4 m st stenar.

Terräng: Svagt V-sluttande moränmark. Skogsmark, barrskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2133

Lägenhetsbebyggelse

Banvaktsstugutomt, ca 65x35 m (N-S), bestående av 2 grunder, 1 brunn och 1 terrassering.

Den ena grunden, i V delen, är 8x7 m (Ö-V) och består av en källare, 1,2 m dj och murad av slaggtegel (figur 1). Utanför källarens SV hörn finns betongfundament.

I NÖ hörnet av området är en terrasserad yta, ca 16x10 m (N-S) med en intill 0,8 m h terrasskant i N och Ö av 0,3–0,8 m st stenar i kallmur

Figur 1. Arkeolog Greger Bennström dokumenterar källargrunden av slaggtegel inom L2022:2133. Fotat från öst. Foto: Lee Widegren Lundin.

Figur 2. Terrasskanten i nordöstra delen av bytomt/gårdstomt L2022:2133 från sydöst. Foto: Lee Widegren Lundin.

(figur 2). På terrasseringen är en grund, 3,6x3,2 m (Ö-V) bestående av en betongsyll, 0,6 m h och 0,3 m br. 2 m N om grunden är ett foderbord/fundament av betong 2x1 m (Ö-V) 0,4 m h. I områdets S ände är en brunn, 1,6 m diam och 1,1 m dj till vattenytan. Stensatt med 0,2–0,5 m st stenar.

Terräng: Platåartat parti i flack moränmark. Skogsmark, barrskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2134

Husgrund, historisk tid

Jordkällare, kvadratisk, 2,3x2,3 m (Ö-V) och 0,8–1 m dj. Ingång i Ö, 2 m l, 1,5 m br och 0,8 m dj. Spår av kallmurning vid ingången, 0,2–0,5 m st stenar. Beväxt med en gran och lövsly.

Terräng: Svagt Ö-sluttande stenig moränmark. Skogsmark, barrskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2135

Kolningsanläggning

Kolbotten efter resmila, rund, ca 12 m diam. Oklar avgränsning, främst indikerad genom ett 0,2–0,4 m tj kollager. 5 m NV om kolbotten är

Figur 3. Två gruvhål med stängsel inom gruvområde L2022:2136 från öst. Foto: Lee Widegren Lundin.

en ev. kojgrund ca 3x3 m.

Terräng: Mindre höjd i annars småsank flack moränmark. Skogsmark, tät barrskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2136

Gruvområde

Ca 75x25–45 m (Ö-V), bestående av 2 gruvhål, 3 skärpningar och minst 6 gråbergsvarp.

Skärpning, belägen längst i Ö, rund, 6 m diam och ca 4 m dj till vattenytan. Omgiven av vall, 3–5 m br och 0,6–1,3 m h, bestående av jord och sten.

20 m SV därom är: Gruvhål, oregelbundet, ca 7 m diam och 1,5 m dj till vattenytan (figur 3). Utanför Ö och NÖ kanten: Gråbergsvarp, 6x5 m och 0,5 m h resp. 9x5 m och 1 m h. Det senare kallmurat i N och Ö.

12 m NÖ därom är: Gråbergsvarp 7x5 m och 1 m h.

2 m Ö därom: Gråbergsvarp, rektangulärt, 7x4 m 1,2 m h, kallmurat (figur 4).

Direkt V om gruvhål 1 är: Gruvhål, oregelbundet, ca 8x6 m och 1 m dj till vattenytan.

Figur 4. Gråbergsvarp inom gruvområde L2022:2136 från syd. Foto: Lee Widegren Lundin.

Figur 5. Ostängslad skärpning inom gruvområde L2022:2136 från väst. Foto: Lee Widegren Lundin.

Utanför N kanten gråbergsvarp, 17x12 m och 1,2 m h.

Direkt N därom ytterligare ett gråbergsvarp, 13x7 m och intill 1 m h.

4 m V om gruvhålet är: Skärpning, oregelbunden, 4 m diam och 0,5 m dj till vattenytan. Utanför N kanten, jordvall, 4 m l, 2 m br och 1 m h.

2 m SÖ om skärpningen är: Skärpning, oregelbunden, 4 m diam och 0,5 m dj till vattenytan (figur 5). Utanför Ö och S kanten, jordvall 4 m l, 3 m br och intill 1 m h. De båda gruvhålen är stängslade men inte skärpningarna.

Terräng: Flack moränmark. Skogsmark, barrskog.

Möjlig fornlämning

L2022:2137

Kolningsanläggning

Kolbotten efter resmila, rund, 11 m diam med plan yta. Kolstybbsvall runt hela anläggningen, tydligast i NV, där 3 m br upp till 0,5 m hög. Grunda flacka täktgropar runtom. 4 m N om kolbotten möjligt spisiröse, 1,6x1 m st, 0,4 m h. Täckt av flera granar.

Terräng: Flack moränmark, barrskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2138

Husgrund, historisk tid

Kojgrund, 2,6x2,6 m st. Vall runt kanten, 0,6–1 m br, 0,3–0,5 m h, av 0,3–0,5 m st stenar. Något försänkt golvyta. Kol framkom vid provstick på insidan. Flyttblock i NÖ kanten 2x1,7 m st och 1 m h. Beväxt med 2 björkar och 1 tall. Ev. totalförstörd kolbotten 3 m NV om kojgrund. Tjockt kollager vid provstick. I övrigt inga synliga strukturer.

Terräng: Plataartat parti ovanför brant östslutning. Barrskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

Figur 6. Spisoröse i kolarkoja inom L2022:2142 från sydväst. Foto: Lee Widegren Lundin.

L2022:2139

Färdväg

Vägbank 31 m l (VNV-ÖSÖ) och 4 m br. Uppbyggd av gråberg, 0,1–0,5 m st stenar, över småsank moränmark.

Terräng: Flack, småsank moränmark. Blandskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2141

Färdväg

Hålväg, 50 m l (Ö-V) och intill 1,4 m br. Något försänkt mot omgivande mark. Ansluter till skogsväg i Ö änden. Storskifteskartan 1815.

Terräng: Flack moränmark. Barrskog.

Fornlämning

L2022:2142

Område med skogsbrukslämningar

Område med kolningsanläggningar, 15x13 m st (N-S).

Kolbotten efter resmila? Ca 11 m diam. Gropig yta. Kolstybbsvall tydligast i V, 1,5 m br och 0,3 m h. Beväxt med ett 20-tal granar, 2 björkar.

2 m S om kolbotten: Kojgrund, 4x3 m st (NO-SV). Kolstybbsvallar runt kanten 1,2 m br och 0,5 m h. Spisoröse i NO, 2x1,4 m st och 1,1 m h (figur 6). Kallmurat av 0,2–0,6 m st stenar. Något raserat i NÖ. Beväxt med 4 granar.

Läge: Direkt V om skogsbilväg. Sandtäkt direkt V om lämningen.

Terräng: Flack moränmark. Barrskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2127

Kolningsanläggning

Kolbotten efter resmila, rund, 12 m diam med plan yta (figur 7). Oregelbunden vall runt kanten, intill 2 m br och 0,6 m h, tydligast i S. Markerad med kulturstubbar. 5 m SÖ om kolbotten eventuellt spisoröse.

Terräng: Flack moränmark, skogsmark, dunge på hygge.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2128

Kolningsanläggning

Kolbotten efter resmila, rund, 12 m diam, smågropig yta. Vall runt kanten 2,5 m br och 0,4 m h. Markerad med kulturstubbar.

Terräng: Flack moränmark, skogsmark, dunge på hygge.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2129

Kolningsanläggning

Kolbotten efter resmila, rund 11 m diam. Smågropig yta. Oregelbunden vall runt kanten 2 m br intill 0,5 m h, tydligast i N. Stybbgropar i

Figur 7. Panorama med kolbotten L2022:2127 till höger, beväxt med gran. Arkeolog Greger Bennström dokumenterar lämningen. Foto från syd. Foto: Lee Widegren Lundin.

NÖ. Beväxt med 12 björkar, 4 granar, 4 tallar.
Ev. spisröse 5 m NV om kolbotten.

Terräng: Flack småkuperad moränmark,
skogsmark, blandskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2140

Gränsmärke

Rund, 1,4 m diam och 0,5 m h. Bestående av stenar 0,15–0,5 m st. 1 avlång visarsten, rasad, 1 m l (NV-SÖ). Rismossröret, storskifteskatan 1797. Mindre gränsmärke 24 m åt N = rågångshörn.

Läge: Direkt Ö om väg.

Terräng: Flack moränmark, barrskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2022:2130

Fornlämningsliknande lämning

Grävd grop, rund, 2 m diam och 0,9 m dj. Branta kanter, plan botten. Antydning till vall i SV. Enstaka stenar syns i kanten. Det går en skogsmaskinsväg direkt VNV om lämningen. Sannolik täktgrop.

Terräng: Flack moränmark, barrskog.

Övrig kulturhistorisk lämning

Figur 8. Terrasskant som utgör rester av vägbank L2022:2131 från nordnordväst. Foto: Lee Widegren Lundin.

L2022:2131

Färdväg

Vägbank, 11 m l (N-S) och 0,4 m h. Svänger av åt SÖ i S änden. Av natursten 0,2–0,4 m st (figur 8). Storskifteskatan 1797.

Terräng: Ö-sluttande moränmark, barrskog.
Fornlämning

Dalarnas museum

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

Besöksadress

Stigaregatan 2-4, Falun

Tel 023-666 55 00

info@dalarnasmuseum.se

www.dalarnasmuseum.se